

Ľudské práva Rómov a kočovníkov v Európe

(Výňatky z úplnej zprávy)

Názory vyjadrené v tomto diele sú názormi jeho autorov a nemusia nevyhnutne odrážať oficiálnu politiku Rady Európy.

Všetky žiadosti týkajúce sa rozmnožovania alebo prekladu tohto dokumentu alebo jeho časti je potrebné adresovať riaditeľstvu pre komunikáciu (Directorate of Communication, F-67075 Strasbourg Cedex, alebo publishing@coe.int). Všetku ostatnú korešpondenciu ohľadom tejto publikácie adresujte Kancelárii komisára pre ľudské práva.

Obal a grafická úprava: Oddelenie tvorby dokumentov a publikácií Rady Európy

Fotografia: Rómski aktivisti si zakrývajú tváre zväčšenými kópiami odtlačkov prstov počas protestu pred francúzskym veľvyslanectvom v Bukurešti. Protestujú proti rozhodnutiu francúzskych orgánov vyhostiť Rómov rumunského a bulharského pôvodu z Francúzska do krajiny ich pôvodu v priebehu leta 2010.

© AP Photo/Vadim Ghirda

Predslov

Holokaust a nacistické koncentračné tábory prežilo v Nemecku len zopár tisíc Rómov. Následne, v snahe vybudovať si nový život potom, ako stratili mnohých rodinných príslušníkov a príbuzných a ako im ich majetok zničili či skonfiškovali, museli čeliť obrovským problémom. Mnohí prišli o zdravie. Ďalší sa dlhé roky domáhali náhrady, no ich nároky ostali zamietnuté.

Tí, čo prežili, sa nedočkali spravodlivosti ani v pohitlerovskej ére. Už samotná skutočnosť, že masové vraždenie Rómov nebolo témou Norimberských procesov, hovorí sama za seba. Genocída Rómov nebola nikdy výraznou témou verejnej diskusie.

Rovnako ňou neboli ani zločiny, ktoré na Rómoch páchali fašistické režimy v rovnakom čase v iných častiach Európy. V Taliansku v roku 1926 vydali obežník nariaďujúci vyhostenie všetkých zahraničných Rómov, aby sa „krajina vyčistila od cigánskych karavanov, ktoré, čo netreba ani pripomínať, predstavujú riziko pre bezpečnosť a verejné zdravie z dôvodu typického cigánskeho životného štýlu“.

V nariadení sa jasne uvádzalo, že jeho cieľom je „zasiahnuť priamo do srdca cigánskeho organizmu“. Následne sa v Taliansku rozbehla ich diskriminácia a perzekúcia. Mnohých Rómov zadržávali v špeciálnych táboroch, iných transportovali do Nemecka či Rakúska a neskôr vyhľadili.

Fašistický režim „železnej gardy“ v Rumunsku začal s deportáciami v roku 1942. Podobne ako mnohých Židov, tento režim vyviezol okolo 30000 Rómov za riekou Dnester, kde trpeli hladom a chorobami a kde mnohí z nich zomreli. Len približne polovica z nich prežila dva roky nesmierneho útrap, kým nenastala zmena politiky.

História európskych represálií voči Rómom siaha ešte pred éru nacizmu a fašizmu. V skutočnosti má niekoľko storočí a siaha do čias rómskej migrácie z indického subkontinentu. Rómovia boli vytlačení na okraj spoločnosti a často sa stávali obetným baránkom v situáciách, keď sa väčšinovej spoločnosti nedarilo a miestne obyvateľstvo si nepripúšťalo zodpovednosť. Metódy represálií sa postupom času menili a patrili medzi ne zotročovanie, nútená asimilácia, vyhostenie, internácia v táboroch a masové vyvražďovanie.

V mnohých európskych krajinách by mali byť zriadené tzv. komisie pravdy, ktorých úlohou by bolo zistiť pravdu o masových zverstvách páchaných na rómskom obyvateľstve. Ideálne by bolo, keby išlo o celoeurópsky projekt. Plná pravda a uznanie týchto zločinov by do určitej miery pomohli obnoviť dôveru Rómov voči väčšinovej spoločnosti.

Vôbec preto neprekvapuje, že mnohí Rómovia vnímajú úrady ako hrozbu. Ak ich úrad požiada, aby sa registrovali, alebo aby poskytli odtlačky prstov, obávajú sa najhoršieho. Je to úplne pochopiteľné, najmä keď vysvetľujú, kde vidia podobnosti medzi dnešnou protirómskou rétorikou a jazykom, ktorý v minulosti v Európe používali nacisti, fašisti a iní extrémisti.

Dokonca aj v nedávnej minulosti boli Rómovia predmetom zarážajúco radikálnych výrokov, ktoré ich kolektívne stigmatizovali ako zločincov. Jedným z príkladov je Francúzsko, kde sa vláda v júli a v auguste 2010 rozhodla deportovať rómskych migrantov z iných krajín EÚ, v prípade potreby aj použitím sily. Vládnu kampaň sprevádzalo neskrývané používanie protirómskej rétoriky. Rómsku komunitu ako celok dávali do súvislosti s páchaním trestnej činnosti. Jej prítomnosť

označili za hrozbu „verejnej bezpečnosti“ – ide o právny pojem, ktorý sa za bežných okolností používa v súvislosti s mimoriadnymi situáciami, keď je ohrozený mier a existencia štátu.

Údajné prepojenie medzi Rómami a trestnou činnosťou je obľúbeným refrénom nenávisťných prejavov. Je možné vyvrátiť ho a nedorozumenia vysvetliť – ak sú mysle otvorené racionálnym argumentom. Samozrejme, že niektorí Rómovia páchajú trestnú činnosť. Niektorí sú k tomu nútení a zneužívaní obchodníkmi s ľuďmi. Sociálne marginalizovaní ľudia a ľudia v núdzi sú zo zrejmých dôvodov výraznejšie zastúpení v štatistikách trestnej činnosti vo väčšine krajín. Je tiež pravdou, že justičný systém má tendenciu týchto ľudí znevýhodňovať, čo má takisto vplyv na štatistiky.

Tieto problémy nijakým spôsobom neospravedlňujú stigmatizáciu všetkých Rómov, pretože drvivá väčšina z nich zákony neporušuje. Kľúčovou etickou zásadou je, aby celú skupinu neobviňovali z niečoho, čo urobili iba niektorí jej členovia.

Dôsledky xenofóbnych vyhlásení popredných politikov by sa nemali zľahčovať. Niektoré narušené mysle by mohli takéto vyhlásenia chápať ako povolenie na odvetu či dokonca na fyzické útoky. Nešťastná rétorika niektorých kandidátov v priebehu talianskych volieb v roku 2008 vyústila do prípadov ohavného násillia zameraného voči Rómom alebo rómskym táborm. Chladnokrvná vražda šiestich Rómov vrátane päťročného dieťaťa v Maďarsku v r. 2008-09, bola spáchaná v atmosfére živenej nenávisťnými prejavmi.

Anticigánizmus¹ je v súčasnosti opäť témou extrémistických skupín v niekoľkých európskych krajinách. Prípady davového násillia voči jednotlivým Rómom sa vyskytli napríklad v Českej republike alebo v Maďarsku.

Predstaviteľmi štátu, s ktorými Rómovia prichádzajú do styku najčastejšie, sú policajti. Počas mojich misií ma v niekoľkých krajinách zarazili známky zlých vzťahov medzi rómskymi komunitami a políciou. Mnohí Rómovia uvádzali konkrétne príklady toho, ako ich polícia neochránila pred útokmi extrémistov. Čo je ešte horšie, v niektorých prípadoch policajti páchanie násillia sami podnecovali.

Anticigánizmus zostáva rozšírený v celej Európe. Zdá sa, že v časoch ekonomických problémov rastie tendencia smerovať frustráciu voči obeťným baránkom, a Rómovia sa zdajú byť jedným z ľahkých cieľov. Namiesto lovenia v kalných vodách by sa mali politici na národnej a lokálnej úrovni jasne zasadiť za princípy nediskriminácie a rešpektovania ľudí pochádzajúcich z odlišného prostredia. Samotní politici by sa však mali prinajmenšom vyhýbať protirómskej rétorike.

Je možné prijať hneď niekoľko konkrétnych krokov. Násillie páchané na Rómoch v minulosti by sa malo stať súčasťou histórie vyučovanej na školách. Ľudia v kľúčových profesiách, ako napríklad policajti, by sa mali vzdelávať o potrebe chrániť Rómov pred trestnými činmi motivovanými nenávisťou, a mali by byť disciplinárne postihovaní, ak konajú neprofesionálne.

Najdôležitejšie je, aby volení politici išli morálnym príkladom: musia podporovať a v praxi dodržiavať záväzok rešpektovať a chrániť ľudské práva pre všetkých.

Verím, že tento prehľad politík voči Rómom v Európe dneška podnieti konštruktívnu diskusiu o tom, čo je potrebné urobiť, aby sme skoncovali s diskrimináciou a marginalizáciou.

Thomas Hammarberg

1. V anglickom origináli „anti-Gypsyism“.

Zhrnutie

Rómovia a kočovníci tvoria spolu najväčšiu množinu menšinových skupín v Európe. Počas svojich návštev v krajinách Rady Európy komisár konštatoval, že diskriminácia a iné formy porušovania ľudských práv Rómov a kočovníkov nadobudli neúnosné rozmery, a že žiadna európska vláda sa nemôže pochváliť úplne čistým štítom, pokiaľ ide o ochranu ľudských práv členov týchto menšín. Toto zistenie dalo impulz na vypracovanie komplexnej správy o dodržiavaní ľudských práv Rómov a kočovníkov v Európe.

Anticigánizmus

Správa potvrdzuje, že anticigánizmus je v Európe hlboko zakorenený. Mnohí ľudia, ktorí sa s Rómami či kočovníkmi nikdy nestretli, vám bez zaváhania podajú stereotypmi nasiaknutý opis toho, ako Rómovia alebo kočovníci vyzerajú a ako sa správajú. Verejní činitelia a mienkotvorné orgány – volené alebo iné – otvorene hanobia Rómov a kočovníkov svojou rasistickou alebo stigmatizujúcou rétorikou. V niektorých prípadoch boli ich vyjadrenia pochopené ako podnet na páchanie davového násillia a pogromov voči Rómom. Podľa názoru komisára, protirómsku rétoriku, okrem iného aj v predvolebných kampaniach, je potrebné rozhodne odsúdiť vo všetkých prípadoch a potrestať vždy, ak je v rozpore so zákonom zakazujúcim podnecovanie nenávisti. Aj politické strany by mali, formou samoregulačných ustanovení, vylúčiť rasistický jazyk zo svojich prejavov.

V čoraz väčšom počte európskych krajín sa extrémistické skupiny zameriavajú vyslovene na Rómov a kočovníkov a v niektorých prípadoch voči nim popudzujú určité časti verejnosti. Tieto extrémistické skupiny stupňujú svoju aktivitu na internete, ktorý umožňuje úzku cezhraničnú spoluprácu medzi extrémistami podobného zmysľania. Verbujú tiež mládež použitím rozličných techník, vrátane organizovania rasistických hudobných koncertov. Samozvané domobrany či polovojenské skupiny nosia často uniformy, používajú zbrane a sťahujú svoju sieť okolo Rómov používaním verbálnych a fyzických hrozieb a organizáciou masívnych protestov. Členovia týchto extrémistických skupín často stoja za páchaním množstva rasistických činov namierených proti Rómom. Komisár navrhol ukončenie financovania organizácií, ktoré podporujú rasizmus, vrátane politických strán. Štáty by tiež mohli zvážiť rozpustenie extrémistických strán v prípade, ak je ich konanie nezlučiteľné s normami a hodnotami demokratickej spoločnosti.

Protirómske stereotypy sú naďalej šírené a živené médiami v celej Európe. Mnohé periodiká a masmédiá informujú o Rómoch a kočovníkoch výhradne v kontexte sociálnych problémov a trestnej činnosti. Komisár zdôraznil potrebu samoregulácie a etickej žurnalistiky s cieľom ukončiť negatívne vykresľovanie Rómov v médiách. Principiálne by malo platiť, že čo je nezákonné offline, malo by byť nezákonné aj online v kontexte, v akom sa internet využíva na šírenie prejavov nenávisti a organizovanie násillia. Členské štáty by mali zaviesť mechanizmus na monitorovanie rasizmu na internete v súlade so Všeobecným politickým odporúčaním č. 6 Európskej komisie proti rasizmu a intolerancii (ECRI) o boji proti šíreniu rasistického, xenofóbneho a antisemitského materiálu prostredníctvom internetu.

Anticigánizmus môže so sebou prinášať aj nedostatok uznania rómskej histórie minulého utrpenia, najmä počas druhej svetovej vojny. Toto pasívne odmietanie sa často prejavuje mlčaním o rómskych obetiach na spomienkových slávnostiach, pri pamätníkoch, vo vysielaní médií alebo v oficiálnej historiografii a učebniciach. Komisár zdôrazňuje, že vyvražďovanie Rómov počas druhej svetovej vojny nesmie zostať zabudnuté. Učenie o rómskej histórii, zvyšovanie povedomia o rómskej genocíde počas druhej svetovej vojny, ako aj budovanie a udržiavanie pamätníkov, sú tým najmenším, čo môžu členské štáty urobiť, aby si uctili rómske obete. Vlády v celej Európe by mali preložiť existujúce Informačné listy Rady Európy o rómskej histórii do svojich národných jazykov s cieľom používať ich a čo možno najviac šíriť vo vlastnom národnom kontexte, okrem iného aj v školách. Mali by sa vytvoriť tiež komisie pravdy, ideálne ako celoeurópsky počin, s cieľom zistiť historické fakty týkajúce sa zverstiev spáchaných na Rómoch.

Rasovo motivované násilie voči Rómom a kočovníkom

Páchanie násilia voči Rómom a kočovníkom v Európe sa začalo stupňovať po zmenách v roku 1989, pričom v nedávnych rokoch vzrástol výskyt závažných prípadov. V niektorých kontextoch toto násilie, ktoré vykazuje znaky plánovania a prípravy, páchajú organizované fašistické alebo neonacistické skupiny. Násilie na Rómoch však nepáchajú len organizované skupiny. V niektorých prípadoch sa nerómske komunity viac-menej spontánne zapojili do davového násilia voči Rómom a kočovníkom, v iných prípadoch boli páchatelmi jednotlivci motivovaní jednoducho rasovou nenávisťou bez akejkoľvek konkrétnej ideológie. V niektorých krajinách stála za násilím voči Rómom kombinácia rozličných typov páchatelov.

Veľké obavy vyvoláva nedávny nástup ideologicky orientovaných hnutí založených úplne alebo čiastočne na nenávisti voči Rómom. Tieto hnutia majú na svedomí násilné a v nejednom prípade aj smrteľné útoky. Sú napríklad známe prípady podpaľačstva v noci, keď obeť spali. V niektorých prípadoch sa verejní činitelia priamo zapojili do podnecovania organizovaného násilia voči Rómom a kočovníkom. Komisár považuje za nevyhnutné znásobiť úsilie na všetkých úrovniach, s cieľom vyslať jasný signál všetkým páchatelom a povzbudiť obeť, aby nahlasovali prípady násilia. Členské štáty by mali zabezpečiť, aby polícia dôkladne vyšetrowala rasistické trestné činy, plne zohľadňujúc ich rasistickú motiváciu, a vytvoriť mechanizmus systematického monitorovania rasistických incidentov.

Zaobchádzanie s Rómami a kočovníkmi zo strany policajných a justičných orgánov

Správy, ktoré dostáva komisár z celej Európy, naznačujú, že prípady diskriminácie a zlého zaobchádzania s Rómami a kočovníkmi zo strany polície nie sú ojedinelé. Rómovia sú vystavovaní policajnému násiliu tak v celách, ako aj na verejných priestranstvách, napríklad v rómskych osadách počas policajných razíí. V mnohých prípadoch, keď sa iniciovalo vyšetrowanie takýchto činov, boli postupy zjavne predpojaté alebo diskriminačné. Komisár konštatoval, že podľa existujúcej judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva (štrasburský súd) sú členské štáty v týchto situáciách povinné zabezpečiť efektívne vyšetrowanie prípadných rasistických motívov. Komisár vyzýva členské štáty, aby vytvorili nezávislé mechanizmy na podávanie a riešenie sťažností na postup polície, s cieľom posilniť dôveru Rómov a kočovníkov v orgány činné v trestnom konaní.

Existujú správy, podľa ktorých boli izolované rómske osady predmetom mimoriadnej pozornosti polície, často vo forme policajných razíí zasahujúcich do súkromia. Rómov v autách a iných vozidlách polícia selektívne zastavovala a podrobovala prehliadkam diskriminačným spôsobom. Existujú tiež správy o etnicky založenom vytváraní profilov páchatelov v kontexte pohybu Rómov cez medzinárodné hranice. Komisár zdôraznil, že Rómovia nesmú byť predmetom akéhokoľvek policajného dohľadu, ktorý by zachádzal nad rámec policajnej činnosti vo vzťahu k väčšinovému

obyvateľstvu. Zákony by mali výslovne zakázať rasovo založenú tvorbu profilov páchatelov a stanoviť primerané štandardy podozrenia v policajných operáciách. Príslušníci polície sa musia v tejto problematike vzdelávať, ako to odporúča ECRI vo Všeobecnom politickom odporúčaní č. 11 o boji proti rasizmu a rasovej diskriminácii v policajnej činnosti.

Rómski predstavitelia informovali tiež o prípadoch svojvoľného zhabania majetku alebo vydierania zo strany polície. Takéto postupy môžu byť porušením článku 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach (ktorý chráni právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života) a môžu mať negatívny dosah na schopnosť Rómov uplatňovať si aj iné ľudské práva, ako napríklad právo na bývanie a bezpečnosť.

Navyše, Rómovia bývajú často objektom svojvoľného zbavenia osobnej slobody. Komisár je presvedčený, že v tejto oblasti je potrebné prestať s nadmerným využívaním policajných právomocí a je nutné prijať konkrétne opatrenia s cieľom zabezpečiť, aby sa Rómovia nestávali objektom takéhoto svojvoľného konania. Takisto treba prijať ďalšie opatrenia na opätovné vybudovanie dôvery medzi Rómami a kočovníkmi na jednej strane a políciou na druhej strane, napríklad prostredníctvom náboru Rómov do policajného zboru alebo vzdelávaním rómskych mediátorov v oblasti styku s políciou.

Zdá sa, že v mnohých krajinách sú Rómovia predmetom diskriminácie pri prijímaní rozhodnutí o vzatí do väzby, ako aj pri stanovovaní výmery trestu. Medzi niektoré z problémov, ktorým Rómovia čelia v oblasti trestnej spravodlivosti, patria nedostupnosť adekvátneho právneho zastúpenia v štádiu vznesenia obvinenia, absencia úcty voči Rómom ako svedkom, alebo nedostatky pri poskytovaní tlmočnických služieb. V súdnych konaniach s Rómami sa nie vždy rešpektuje princíp prezumpcie nevinoty. Je dôležité, aby sa prijali kroky na zabránenie rasovej diskriminácii obvinených osôb rómskeho pôvodu, ktoré sú predmetom súdneho konania, aby sa im dostalo spravodlivého procesu.

Uvedené problémy znásobuje neschopnosť justičných systémov adekvátne reagovať na sťažnosti Rómov na rasovú diskrimináciu a iné prípady zneužitia. Medzi snahy zamerané na zlepšenie schopnosti justičného systému reagovať na diskrimináciu by malo patriť prijatie, resp. posilnenie účinnej antidiskriminačnej legislatívy, ako je zavedenie špecializovaných ľahko dostupných mechanizmov na riešenie sťažností a pomoc pri uplatňovaní legislatívy.

Rešpektovanie súkromia a rodinného života Rómov a kočovníkov

Násilná a nútená sterilizácia rómskych žien

Od začiatku sedemdesiatych rokov, pod vplyvom opätovne vzkriesených eugenických postojov bývalého komunistického režimu, propagovali sociálni pracovníci sterilizáciu ako metódu plánovaného rodičovstva a vec národnej a regionálnej politiky, neúmerne najmä medzi príslušníkmi rómskej menšiny. Po páde komunizmu sa nový režim snažil tieto praktiky ukončiť. Zdá sa však, že niektorí zdravotnícki pracovníci, tak v Českej, ako aj v Slovenskej republike, v tejto praxi pokračovali ešte dlho po zmene režimu a vykonávali sterilizáciu rómskych žien, ktoré k nim prišli absolvovať iné pôrodnické či gynekologické zákroky, a to bez ich plného a informovaného súhlasu. Podobné prípady zaznamenali aj v Maďarsku.

Bývalý český verejný ochranca práv Otakar Motejl, ktorého správa z roku 2005 týkajúca sa tejto problematiky je jednou z najvýznamnejších štúdií o pretrvávajúcich nútených sterilizáciách v bývalom Československu a jeho nástupníckych štátoch, v novembri 2009 uviedol, že od začiatku 80. rokov minulého storočia mohlo byť na území bývalého Československa sterilizovaných až 90 000 žien. Česká republika ako jediný zo štátov, ktoré v tejto praxi pokračovali aj po roku 1990, v novembri 2009 oficiálne vyjadrila poľutovanie „nad prípadmi pochybenia“. V žiadnom z týchto

štátov drvivá väčšina obetí takýchto praktík nemá k dispozícii účinné nápravné prostriedky na odškodnenie a kompenzáciu. Komisár je presvedčený, že všetky štáty, ktorých sa to týka, by mali verejne priznať, že k uvedenému konaniu došlo, vyjadriť nad ním poľutovanie a zaviesť účinné prostriedky nápravy na pomoc jeho obetiam. Časové lehoty na súdne vymáhanie odškodnenia a nápravy by mali zohľadňovať existujúce prekážky; ich začiatok by sa mal počítať od momentu, keď sa obeť prvýkrát dozvedela o svojej sterilizácii.

Aby sa predišlo ďalším prípadom násilných a nútených sterilizácií, je potrebné prijať zmeny v legislatíve, ktoré jednoznačne definujú slobodný predchádzajúci a informovaný súhlas so sterilizáciou, vrátane dostatočného času na zváženie rozhodnutia. Rovnako je nevyhnutné podporiť súdne a administratívne sankcie voči osobám, ktoré nesú zodpovednosť za sterilizáciu žien vykonanú bez ich úplného a informovaného súhlasu.

Odobratie rómskych detí zo starostlivosti ich biologických rodičov

Podiel rómskych detí medzi deťmi umiestnenými do náhradnej rodinnej starostlivosti, vrátane ústavnej a pestúnskej starostlivosti, je často neprimerane vysoký. V niektorých prípadoch nastáva odčlenenie rómskych detí od ich rodín len z toho dôvodu, že žijú v nevyhovujúcich a nestabilných bytových podmienkach alebo v neuspokojivej ekonomickej a finančnej situácii. V niektorých štátoch je vysoký počet rómskych detí umiestnených do ústavnej starostlivosti pozostatkom komunistických praktík, podľa ktorých bol štát pri výchove detí nadradený nad rodinu, predovšetkým v prípade detí, ktoré pochádzajú zo slabších alebo znevýhodnených sociálnych pomerov, prípadne trpia nejakou formou zdravotného postihnutia.

V zmysle judikatúry štrasburského súdu by členské štáty mali zabezpečiť, aby sa deti neumiestňovali do ústavnej starostlivosti len z dôvodov, ktoré súvisia so zlými bytovými podmienkami alebo finančnou situáciou ich rodiny. Umiestnenie dieťaťa do ústavnej starostlivosti by malo zostať výnimočným opatrením, ktorého hlavným účelom by mala byť ochrana najlepších záujmov dieťaťa. Rovnako adopcia a umiestnenie do pestúnskej rodiny by mali vychádzať z jednoznačných postupov, ktoré sú v súlade s medzinárodnými štandardmi.

Manželstvá uzatvárané v rámci niektorých skupín Rómov podľa zvykového práva

Niektoré skupiny Rómov stále uzatvárajú manželstvá podľa zvykového práva. Takéto neformálne zväzky majú negatívne dôsledky na uplatňovanie množstva ľudských práv. Po prvé, v prípade maloletých môže dochádzať k porušovaniu práv dieťaťa a zachovávaniu podriadeného postavenia žien. Pri zabezpečení dodržiavania ľudskoprávných noriem a štandardov je potrebné venovať maximálnu pozornosť tomu, aby sme sa vyhli generalizovaniu a stigmatizácii celých komunít. Dôraz by sa mal klásť skôr na vzdelávanie a osvetovú činnosť. Po druhé, dospelým osobám, ktoré uzavreli manželstvo podľa zvykového práva, ktoré nie je oficiálne uznané a formalizované, môžu byť odopreté ekonomické a sociálne práva, resp. v porovnaní s úradne zosobášenými pármami môžu mať k týmto právam obmedzený prístup. Ako zdôraznil štrasburský súd, je potrebné prijať určité úpravy, ktoré zabezpečia, aby sa menšiny, vrátane Rómov, nestávali obeťami nepriamej diskriminácie v prístupe k týmto právam.

Rómovia a obchodovanie s ľuďmi

Zo správ, ktoré má komisár k dispozícii, vyplýva, že počet Rómov, ktorí sú obeťami obchodovania s ľuďmi v Európe, je neprimerane vysoký. Podľa dostupných údajov, s Rómami sa obchoduje na rôzne účely, vrátane sexuálneho zneužívania, pracovného vykorisťovania, domáceho nevoľníctva, nezákonných adopcií a núteného zobraňovania. Rómske ženy a deti sa neúmerne často vyskytujú medzi obeťami všetkých foriem obchodovania s ľuďmi. Vnútroštátne politiky týkajúce

sa obchodovania s ľuďmi musia zohľadňovať zraniteľnosť rómskej populácie, no bez jej stigmatizácie. Súčasťou ochranných opatrení by malo byť vzdelávanie predstaviteľov orgánov činných v trestnom konaní a osvetové kampane zamerané na rómske spoločenstvá, predovšetkým na spoločenstvá žijúce v segregovaných a sociálne vylúčených komunitách.

Uplatňovanie hospodárskych a sociálnych práv Rómov a kočovníkov

Právo na vzdelanie

Tisíce európskych Rómov nikdy nechodili do školy, prípadne ju opustili s nedostatočnými vzdelávacími výsledkami. V niektorých štátoch má na možnosť zápisu do školy Rómov a kočovníkov negatívny vplyv skutočnosť, že nemajú potrebné osobné doklady. Ďalšími prekážkami, ktorým rómske deti v súvislosti so školskou dochádzkou čelia, sú nedostupnosť verejnej hromadnej dopravy alebo jej nedostatočné financovanie, rasovo motivované šikanovanie a nedostatok školských a učebných pomôcok. V niektorých štátoch sú rómske deti nadmerne zastúpené v alternatívnych vzdelávacích systémoch, ako napr. „domáce vzdelávanie“. V ďalších európskych štátoch nemôžu rómske deti s vývojovým, duševným alebo telesným postihnutím vôbec navštevovať školu. Rómske deti trpia tiež nedostatkom predškolských zariadení.

S politikami a praktikami, ktoré v rámci vzdelávacieho systému separujú rómske deti od ostatných, sa možno stretnúť vo viacerých členských štátoch Rady Európy. Segregácia vo vzdelávaní sa často vyskytuje v prípade Rómov, ktorí žijú v izolovaných spoločenstvách, buď v osadách na vidieku, alebo v mestských getách. Skutočnosť, že nerómski rodičia odhlasujú svoje deti zo škôl, ktoré navštevujú rómske deti, takisto vedie k faktickej segregácii celých škôl. Dokonca aj vo väčšinových školách často oddeľujú rómskych žiakov od väčšiny, či už ich umiestnením do vymedzenej časti triedy, alebo vyčlenením do úplne samostatných tried. Nápravné triedy, osobitné triedy alebo segregácia v učebni sú realitou v mnohých európskych štátoch.

Rómske deti takisto neprímerane často umiestňujú do osobitných škôl, predovšetkým do škôl pre žiakov s mentálnym postihnutím. V Českej republike pretrváva segregácia aj napriek rozhodnutiu štrasburského súdu vo veci *D.H. a ostatní proti Českej republike z roku 2007* a prijatiu nového školského zákona v roku 2004, ktorým došlo k zmene v poskytovaní vzdelávania študentom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Odhaduje sa, že približne 30 % rómskych detí ešte stále navštevuje školy určené pre žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím, kým v prípade nerómskych detí sú to len 2 %.

S takýmito praktikami sa stretávame aj v mnohých ďalších štátoch. Komisár odmieta všetky formy segregácie v školstve a vyzýva, aby sa prijali jasné záväzky a dosiahol merateľný pokrok v oblasti odstránenia segregácie a podpory inkluzívneho vzdelávania. Boj proti segregácii musí byť doplnený potrebnými podpornými opatreniami, ktoré deťom umožnia začleniť sa do väčšinového školského systému, aby vo svojom vzdelávaní uspeli a excelovali.

V niektorých rómskych spoločenstvách môžu rodičia dievčat očakávať, že ich dcéra predčasne ukončí školskú dochádzku, aby sa mohla vydať a založiť si vlastnú rodinu. Existujú prípady, keď manželstvo medzi maloletými zabráni dievčaťu ďalej navštevovať školu, čím dochádza k obmedzeniu jej práva na vzdelanie, ako aj jej budúceho pracovného uplatnenia. Zdá sa, že pozitívne osvetové opatrenia prinášajú zlepšenie v školskej dochádzke rómskych dievčat.

Napriek tomu, že niektoré štáty v Európe už od 60. rokov minulého storočia pripravujú a uskutočňujú politiky aktívnej pomoci v oblasti vzdelávania kočovníkov, stále ostáva množstvo práce. V skutočnosti sme v ostatných rokoch svedkami oslabovania existujúcich zákonných ustanovení týkajúcich sa vzdelávania kočovníkov v niektorých štátoch. V týchto štátoch je dôležité venovať osobitnú pozornosť najmä školskej dochádzke detí, ktorých rodiny vedú kočovný spôsob života.

Ak sú súčasťou školského vyučovania predmety ako rómsky jazyk, história alebo kultúra, často sa zameriavajú najmä či výlučne na rómske deti; nerómske deti tak prichádzajú o právo dozvedieť sa viac o prínose Rómov k budovaniu ich vlastného a ďalších európskych spoločností. Celkovo vzaté, rozvoj vzdelávacích osnov v tejto oblasti je stále v plienkach. Na zlepšenie kvality vzdelávania rómskych a kočovníckych detí je nevyhnutné zabezpečiť, aby ich kultúra a história boli súčasťou štandardných vzdelávacích osnov.

Prístup k primeranému bývaniu

Diskriminácia Rómov v prístupe k bývaniu sa vyskytuje v mnohých členských štátoch, často vo forme zamedzenia prístupu k štátnym alebo súkromným nájomným bytom/domom za rovnakých podmienok, ako majú ostatní, alebo dokonca nechoty predať ich Rómom.

Niektoré miestne samosprávy uplatňujú politiku územnej segregácie. Segregáciu Rómov v niektorých prípadoch ešte umocňuje budovanie deliacich múrov v blízkosti rómskych osád. Takéto zhubné opatrenia by sa mali odstrániť.

Vo väčšine európskych štátov žije veľa Rómov v nevyhovujúcich životných podmienkach, bez tepla, tečúcej vody či kanalizácie. Zaregistrovali sme hlboké medzinárodné znepokojenie v súvislosti so situáciou Rómov žijúcich v lokalite Mitrovicë/Mitrovica, Kosovo¹ a jej okolí, kde Rómovia museli bývať vo vysoko toxickom prostredí viac než desať rokov.

Európski Rómovia žijúci v neoficiálnych osadách alebo na pôde, ktorú nevlastnia, ako aj Rómovia, ktorí žijú v legálne postavených obydliach, nemajú právnu istotu vo vzťahu k užívaniu nehnuteľnosti. Nedostatok právnej istoty vedie priamo k hrozbe násilného, núteného vysťahovania. V niektorých štátoch bol v ostatných rokoch zaznamenaný zvýšený počet prípadov núteného vysťahovania, ktoré sa v krátkom časovom období opakovane týkalo tých istých prisťahovalckých rómskych rodín vrátane detí. Opakované prípady násilného vysťahovania vrátane ničenia majetku, ktoré sa vyskytli v niektorých západoeurópskych štátoch, sa považujú za súčasť stratégie, ktorá má prinútiť Rómov, aby sa vrátili naspäť do krajín svojho pôvodu, hlavne do Bulharska a Rumunska. V niektorých prípadoch boli zničené celé rómske sídliská, staré niekoľko storočí. Nútené vysťahovanie by malo prebiehať výlučne v súlade s medzinárodnými procedurálnymi ochrannými opatreniami, ktoré vypracoval napríklad aj Výbor OSN pre hospodárske, sociálne a kultúrne práva (všeobecná pripomienka č. 7).

Komisár konštatuje, že v niektorých oblastiach pretrváva začarovaný kruh, keď štátne orgány nie sú ochotné budovať a rozvíjať infraštruktúru, pretože rómske komunity nemajú úradný nárok užívať nehnuteľnosti, pričom však štát zároveň odmieta takýto nárok formálne uznať z dôvodu nevyhovujúcej infraštruktúry. Komisár preto vyzýva štátne orgány, aby našli spôsob, ako tieto rozpory vyriešiť v súlade s medzinárodnými a európskymi ľudskoprávnymi normami.

Kočovníci sú takisto neprimerane vystavovaní diskriminačnému zaobchádzaniu pri tvorbe územných plánov v prípadoch, keď oni samotní alebo iné osoby kúpia pozemky na účely parkovania karavanov, ako aj diskriminácii v prístupe do táborísk, hotelov či iných zariadení prechodného ubytovania. Komisár jasne vysvetlil svoj postoj, že v štátoch, v ktorých existuje populácia kočovních prisťahovalcov, by mala zo zákona existovať povinnosť, aby miestne orgány zabezpečili krátkodobé i dlhodobé táboriská, ktoré budú spĺňať základné predpoklady dôstojného bývania.

Komisár zdôrazňuje, že je potrebné zaručiť právo Rómov na primerané bývanie v súlade s medzinárodnými právnymi normami. Pre rómske osady je potrebné zabezpečiť všetky verejné služby vrátane dodávok vody, elektrickej energie, odvozu odpadu a údržby prístupových cestných

1. Všetky odkazy na Kosovo v tomto texte, či už na jeho územie, inštitúcie alebo obyvateľstvo, sa vykladajú v plnom súlade s rezolúciou Bezpečnostnej rady OSN č. 1244(1999) a bez ohľadu na jeho štatút.

komunikácií. Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy týkajúce sa zlepšenia bývania Rómov a kočovníkov v Európe požadovalo revíziu legislatívy, politik a praxe v oblasti bývania, s cieľom odstrániť všetky ustanovenia a administratívne postupy, ktoré vedú k priamej alebo nepriamej diskriminácii Rómov.

Prístup k zamestnaniu

Problémy, ktoré majú vplyv na začlenenie Rómov do trhu práce, sú nespočetné a vyplývajú z takmer úplného vylúčenia Rómov a kočovníkov z prístupu k dôstojným pracovným príležitostiam v Európe. Zdá sa, že pretrvávajúca diskriminácia spolu s nedostatočnou vzdelanosťou úrovňou Rómov neguje politiky zamestnanosti zamerané na Rómov a kočovníkov. Napriek pozitívnym snahám niektorých štátov ostáva miera nezamestnanosti Rómov a kočovníkov v Európe trvale na úrovniach, ktoré sú podstatne vyššie ako v prípade nerómskeho obyvateľstva.

V mnohých štátoch Rómovia a kočovníci nemajú prístup k zamestnaniu z dôvodu diskriminácie na základe etnického pôvodu alebo ich údajnej príslušnosti k rómskej či kočovníckej komunite alebo skupine. Existujúce modely správania v Európe zároveň ukazujú, že zamestnaní Rómovia sú vo väčšej miere vystavení diskriminácii na pracovisku. Diskriminácia sa takisto dotýka vzdelaných Rómov, ktorí sa stretávajú s prekážkami v kariérnom raste. Hoci v rámci Európy existuje rozšírené povedomie o existencii diskriminácie, skutočné údaje chýbajú, čiastočne preto, lebo diskriminácia na trhu práce má často skrytú formu. Diskriminácia na trhu práce na základe rasového alebo etnického pôvodu je v rozpore s Európskou sociálnou chartou, aj so smernicou EÚ o rasovej rovnosti. Súčasťou opatrení na riešenie nezamestnanosti Rómov a kočovníkov musí byť aj pomoc obetiam diskriminácie pri uplatňovaní ich práv.

Objavujú sa aj problémy s rodovou diskrimináciou. Európski zamestnávateľia diskriminujú Rómky na základe ich etnického pôvodu a zároveň na základe pohlavia. Rómkam, ktoré sú vystavené takejto dvojitej diskriminácii, by sa mala venovať osobitná pozornosť, a to vrátane úsilia o zlepšenie ich sociálno-ekonomického postavenia a zabezpečenia prístupu k vzdelaniu a zdravotnej starostlivosti, ktoré sú základnými predpokladmi ich zamestnania.

Komisár vyzýva na implementáciu špecifických opatrení vrátane vyčlenenia finančných prostriedkov na vytvorenie programov, ktoré podpora zamestnanosť a rozvoj súkromného podnikania v rómskych komunitách, napríklad prostredníctvom špecifických vzdelávacích programov.

Právo na najvyššiu dosiahnuteľnú úroveň fyzického a duševného zdravia

Priemerná dĺžka života Rómov a kočovníkov v Európe je kratšia ako v prípade väčšinového obyvateľstva. Dojčenská úmrtnosť medzi Rómami a kočovníkmi je vyššia. Medzi faktory, ktoré Rómom a kočovníkom bránia v prístupe k zdravotnej starostlivosti, patria nedostatok finančných prostriedkov na poistenie alebo liečbu, chýbajúce osobné doklady a iné identifikačné dokumenty či nedostatočné dopravné spojenie medzi odľahlými oblasťami a zdravotníckymi zariadeniami.

Podľa dostupných informácií, poskytovatelia zdravotnej starostlivosti tiež diskriminujú rómske obyvateľstvo, dokonca aj pri poskytovaní urgentnej zdravotnej starostlivosti. Niektoré nemocnice bežne segregujú rómskych pacientov od nerómskych, predovšetkým pacientky na pôrodných oddeleniach. V Európe len veľmi málo Rómov alebo kočovníkov pracuje v zdravotníctve. V niektorých štátoch sú Rómovia vylúčení zo systému zdravotného poistenia, pretože nedokážu platiť zdravotné odvody, nie sú oficiálne zamestnaní alebo evidovaní na úradoch práce.

V zmysle odporúčania Výboru ministrov Rady Európy z roku 2006 by sa existujúce zákonné ustanovenia týkajúce sa práva na najvyššiu dosiahnuteľnú úroveň fyzického a duševného zdravia mali týkať Rómov a kočovníkov. Rómom a kočovníkom by sa mala poskytovať geograficky a finančne dostupná zdravotná starostlivosť bez diskriminácie. Členské štáty by mali vynaložiť

primerané úsilie v oblasti zdravotníckej prevencie a osvetových programov zameraných na Rómov a kočovníkov, predovšetkým v oblasti sexuálneho a reprodukčného zdravia rómskych žien.

Právo na sociálne zabezpečenie

Podľa dostupných údajov, medzi faktory, ktoré negatívne vplyvajú na prístup Rómov a kočovníkov k sociálnym službám, patrí ich diskriminácia zo strany pracovníkov sociálnych služieb. Komisar má informácie o úplnom odmietaní prístupu k sociálnym službám, resp. o zníženej úrovni poskytovanej pomoci. Takisto zaznamenali prípady diskriminačného uplatňovania programov sociálnej pomoci (pomoc podmienená finančnou situáciou prijímateľa), uplatňovania predpisov a/alebo politík, ktorých výsledkom je, že Rómovia a kočovníci nemajú nárok na štandardné sociálne služby, územnej segregácie Rómov a kočovníkov, ktorá im sťažuje prístup k sociálnym službám, komunikačných bariér medzi úradmi sociálnych služieb a jednotlivcami z rómskej a kočovníckej komunity, nedostatočného informovania rómskych a kočovníckych komunít o existencii takýchto služieb, ako aj ďalšie prekážky. Rómovia bez štátnej príslušnosti sú tiež vystavení svojvoľnému nerovnakému zaobchádzaniu. Niektoré štátne orgány oznámili, že sociálne služby nebudú poskytovať „kočovným Rómom“. Mali by sa prijať opatrenia na riešenie takýchto diskriminačných postojov zamestnancov sociálnych služieb, vrátane špeciálnych školení o potrebách Rómov a kočovníkov v oblasti sociálneho zabezpečenia. Rómovia a kočovníci vrátane rómskych migrantov by mali mať prístup k informáciám o existujúcich sociálnych službách. Pri plánovaní legislatívnych predpisov a politík v oblasti sociálneho zabezpečenia sa členské štáty musia vyhnúť nepriamej diskriminácii.

Prístup k tovarom, službám a na verejné miesta

Rómovia a kočovníci v celej Európe sú vystavení diskriminácii v prístupe k verejne dostupným tovarom a službám. Diskriminácia sa vyskytuje nielen v súvislosti s umožnením vstupu do reštaurácií, barov, verejných plavární a ďalších rekreačných zariadení, ale aj v prípade prístupu k službám, ktoré sú dôležité pre rozvoj malého podnikania, ako napr. bankové úvery. Aj keď sa vládne programy v súčasnosti zaoberajú riešením takejto diskriminácie len v obmedzenej miere, príklady z niekoľkých členských štátov Rady Európy naznačujú, že aktivity v tejto oblasti môžu zohrávať dôležitú úlohu pri identifikovaní a potláčaní foriem a spôsobov rasovej diskriminácie Rómov. Treba vytvoriť efektívne a nezávislé orgány pre rovnaké zaobchádzanie, ktorých právomoci by mali siahať od zabezpečovania prieskumov a ankieta na tému diskriminácie v prístupe k tovarom a službám, až po usmerňovanie a podporu poskytovateľov služieb v oblasti používania osvedčených postupov na presadzovanie rovnosti, prispôsobenie sa rozmanitosti a na boj proti diskriminácii.

Osoby bez štátnej príslušnosti a ďalšie problémy súvisiace s osobnými dokladmi Rómov

Sociálne vylúčenie Rómov a kočovníkov môže byť ešte horšie, ak nie sú evidovaní v úradných záznamoch. Vo svojom komentári k ľudským právam s názvom „Rómovia bez štátnej príslušnosti: žiadne doklady – žiadne práva“ komisár konštatoval: „...v Európe žijú desaťtisíce Rómov bez štátnej príslušnosti. Nemajú rodné listy, občianske preukazy, pasy ani iné doklady, v mnohých prípadoch im odopierajú základné práva, ako napríklad právo na vzdelávanie, zdravotnú starostlivosť, sociálnu pomoc či právo voliť.“

Medzi množstvo faktorov, ktoré bránia Rómom v získaní osobných dokladov a riadneho občianstva, patria ozbrojené konflikty a nútená migrácia, extrémna chudoba, marginalizácia a v prvom rade absencia skutočného záujmu štátnych orgánov venovať sa týmto záležitostiam a riešiť ich. Tieto problémy sa znásobujú v prípade Rómov, ktorých násilne vysídli.

Navyše, niektoré dôsledky nástupníctva štátov, ako napríklad reštriktívne zákony o občianstve, vytvorili ďalšie prekážky, ktoré neúmerne postihujú Rómov. Z tohto dôvodu veľký počet Rómov v Európe nemá štátnu príslušnosť: žiadny štát ich nepovažuje za svojich štátnych príslušníkov a nezriedka im odopierajú základné sociálne práva vrátane slobody pohybu. Tento problém sa vyskytuje v mnohých krajinách Európy, no najpálčivejší je na západnom Balkáne. Keďže ide o osoby bez štátnej príslušnosti alebo osoby, ktoré nemajú osobné identifikačné doklady, na schopnosť každého jednotlivca uplatňovať svoje ľudské práva a základné slobody má ničivý vplyv skutočnosť, že nie sú evidovaní v úradných záznamoch. V uplynulých rokoch vysoký komisár OSN pre utečencov (UNHCR) zorganizoval na západnom Balkáne programy, ktorých zámerom bolo pomôcť Rómom so získaním osobných dokladov. Podobné projekty rozbehla aj Európska únia. Ak sa však na úrovni štátov neprijmú dostatočné záväzky smerom k zlepšeniu podmienok, za ktorých by jednotlivci, ktorí sú v súčasnosti vylúčení zo spoločnosti, mohli získať osobné doklady – napr. prostredníctvom „výnimiek“ pre tých, ktorí nemajú rodný list, alebo podobných opatrení, uvedené pilotné projekty (resp. iné obdobné „ad-hoc“ projekty) nebudú mať veľkú šancu na úspech.

Sloboda pohybu a medzinárodná ochrana Rómov a kočovníkov v rámci a mimo územia štátu

Napriek existujúcej judikatúre štrasburského súdu v tejto veci sa len malý počet štátov v Európe zaviazal umožniť kočovníkom uplatňovať slobodu pohybu. V skutočnosti takmer vo všetkých krajinách (s výnimkou niektorých) platia politiky, ktorých cieľom je odrádzať kočovníkov od vytvárania stálych migračných trás. V praxi sa často uplatňujú opatrenia územného plánovania alebo iné pravidlá a predpisy, ktoré majú odradiť presuny kočovníkov alebo migrujúcich Rómov. Regulačné rámce môžu tiež vytvárať dodatočnú záťaž alebo konkrétnym spôsobom obmedzovať práva kočovníkov. Napríklad vo Francúzsku platí pre kočovníkov francúzskej národnosti osobitná legislatíva, ktorá sa nevzťahuje na ostatných francúzskych občanov. Inde sú možnosti kočovníkov využívať vlastné pozemky na rozvoj kočovníckych tradícií obmedzené, pretože nedostanú územné rozhodnutie. Krajiny s kočovními a polousadenými skupinami obyvateľstva by mali dodržiavať odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy z roku 2005 na zlepšenie podmienok bývania Rómov a kočovníkov v Európe, aby umožnili všetkým Rómom a kočovníkom viesť taký život, aký si zvolia.

Aj v situáciách, keď hrozí závažné porušenie ľudských práv, sú Rómovia diskriminovaní z hľadiska nerovnakého prístupu k ochranným mechanizmom v porovnaní s ostatnými obyvateľmi, vrátane prístupu k azylovému konaniu. Niektoré krajiny poskytujú rómskym žiadateľom o azyl také formy dočasnej ochrany, ktoré im nepriznávajú právne postavenie rezidenta alebo neumožňujú akékoľvek postupné nadobudnutie práv. Opakované, no veľmi krátkodobé priznanie „tolerovaného pobytu“ v skutočnosti zabránilo desiatkam tisícom Rómom z tretích krajín integrovať sa do hostiteľskej spoločnosti. Dohovor OSN o právnom postavení utečencov (1951) priznáva právo na azyl všetkým utečencom bez diskriminácie. S rómskymi žiadateľmi o azyl a vnútorne presídlenými osobami (VPO) by sa malo zaobchádzať rovnako ako s nerómskymi žiadateľmi a VPO.

Mnohé európske krajiny sa vydali cestou vyhostovania Rómov zo svojho územia, napríklad aj do Kosova, hoci podľa hodnotenia UNHCR z novembra 2009 a iných zdrojov Kosovo nie je v súčasnosti schopné zabezpečiť podmienky na ich udržateľnú reintegráciu. Komisar opakovane vyjadruje nesúhlas s núteným a nedobrovoľným návratom Rómov, Aškalov a Egyptanov do Kosova. Výbor ministrov Rady Európy prijal „*Dvadsať usmernení o nútenom návrate*“ na ustanovenie štandardov týkajúcich sa procesných záruk, ktoré by členské štáty mali rešpektovať pri realizácii núteného návratu osôb. Podľa usmernení je kolektívne vyhostenie cudzincov zakázané.

Voľný pohyb tovaru, služieb, kapitálu a osôb patrí medzi základné ciele Európskej únie. Pri uplatňovaní tejto slobody sa však s Rómami opakovane zaobchádzalo inak ako s nerómskymi jednotlivcami. Treba zastaviť snahy o vyhostenie občanov EÚ v rozpore s právnymi predpismi EÚ, ako aj ďalšie diskriminačné opatrenia na zabránenie vstupu na územie. Komisár navrhuje, aby sa zdroje, ktoré členské štáty EÚ v súčasnosti vynakladajú na repatriáciu Rómov, ktorí sú občanmi EÚ, použili radšej na uľahčenie ich sociálneho začlenenia.

Účasť Rómov a kočovníkov na verejnom živote a v rozhodovacích procesoch

Veľký počet Rómov a kočovníkov prakticky nemôže voliť; v mnohých prípadoch príčina tkvie v administratívnych prekážkach alebo v skutočnosti, že nemajú osobné doklady alebo trvalý pobyt. Vlády by mali zrušiť všetky zákony a predpisy, ktoré diskriminujú rómske menšiny z hľadiska politického zastúpenia. Registrácia voličov sa dá zabezpečiť zvýšeným úsilím v rámci terénnej sociálnej práce. V tomto smere je dôležité oslovovať aj ženy.

Až na niekoľko vzácných výnimiek, Rómovia nemajú takmer žiadnych zástupcov vo volených orgánoch na miestnej, regionálnej, národnej a nadnárodnej úrovni. Ich účasť v parlamentoch európskych krajín je extrémne nízka. Svojich parlamentných zástupcov majú len v niektorých krajinách strednej a juhovýchodnej Európy. V parlamentoch krajín západnej Európy Rómovia v súčasnosti nemajú žiadne zastúpenie. V niektorých krajinách však počet zástupcov na miestnej úrovni – vrátane starostov a miestnych poslancov – vykazuje počas uplynulého desaťročia rastúcu tendenciu. Napriek tomu je aj v týchto krajinách podiel Rómov zvolených do verejných funkcií na miestnej úrovni mimoriadne nízky – v porovnaní s ich podielom na celkovom počte obyvateľov.

Komisár konštatuje, že vyhradený počet kresiel, ako aj dôraz na zastúpenie Rómov na miestnej úrovni, priniesli pozitívne výsledky. Je dôležité, aby sa volení zástupcovia menšín zúčastňovali rozhodovacích procesov, vrátane rozhodovania v oblastiach, ktoré sa nevzťahujú len na národnostné menšiny, a aby nezostali iba v pozícii pozorovateľa.

Niektoré krajiny si vytvorili mechanizmy na podporu rovnocennej, priamej a otvorenej komunikácie s Rómami. Na všetkých úrovniach treba podporovať organizované diskusie v súlade so zásadami reprezentatívnosti a transparentnosti, ktoré sa podrobne uvádzajú v komentári Poradného výboru pre Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín o účinnej účasti osôb patriacich k národnostným menšinám na kultúrnom, sociálnom a hospodárskom živote a správe vecí verejných z roku 2008. Účasť Rómov a kočovníkov na verejnom živote by sa značne zlepšila, ak by mali viditeľné zastúpenie v štátnej službe, napr. aj ako učitelia alebo policajti, na miestnej, regionálnej a celoštátnej úrovni. V súčasnosti je ich zaradenie na štátnozamestnanecké miesta nedostatočné, a predovšetkým málo viditeľné. Treba podporiť vytváranie osobitných programov na získanie praxe v štátnej službe, aby sa zvýšilo zastúpenie Rómov v štátnej správe a miestnych samosprávach.

Komisár verí, že začlenenie Rómov a kočovníkov bude patriť medzi najvyššie a skutočné priority členských štátov. Ak by malo sociálne vyčlenenie viac než 10 miliónov ľudí naďalej pokračovať, zvýšilo by sa napätie medzi etnickými skupinami v Európe. Členské štáty musia podniknúť konkrétne kroky na potlačanie anticigánizmu a skoncovanie s diskrimináciou a marginalizáciou. Je potrebné prijať neodkladné kroky na zabezpečenie ľudských práv Rómov a kočovníkov.

Závery

V rokoch 2010 a 2011 sa dosiahol významný pokrok v oblasti explicitných záväzkov európskych inštitúcií pri riešení otázky sociálneho vylúčenia Rómov. Rada Európy dala svojou Štrasburskou deklaráciou o Rómoch politický impulz na prijatie konkrétnych opatrení v tomto smere. Rovnako aj rámec EÚ pre národné stratégie integrácie Rómov do roku 2020 je vítaným krokom, po ktorom už dlhší čas volajú aktivisti za práva Rómov po celej Európe.

Na druhej strane existujú aj dôvody na znepokojenie. Reakcia európskych inštitúcií na politiky, ktoré evidentne poškodzujú základné práva Rómov v Taliansku a Francúzsku, bola opatrná. Vo viacerých kľúčových momentoch členské štáty spochybnili dôležitosť riešenia problému vylúčenia Rómov a kočovníkov v Európe tým, že vyjadrené obavy otvorene bagatelizovali. To do určitej miery podkopalo snahu o zdôraznenie významu sociálneho začlenenia Rómov a kočovníkov. Rómovia a kočovníci po celej Európe pozorne sledujú tento vývoj a uvedomujú si, že keď príde k najhoršiemu, sila víťazí nad medzinárodnými obavami. Medzi Rómami na celom kontinente prevláda hlboká skepsa o tom, či vôbec existuje šanca na pozitívne zmeny pre Rómov a kočovníkov, a tento pocit v nich silnie zakaždým, keď medzinárodné inštitúcie zlyhajú vo svojej úlohe reálne vplývať na prípady zneužívania, ktorého sa dopúšťajú štáty a iné subjekty.

Zároveň silnejú nové hlasy v radoch extrémnej pravice a zdá sa, že rastie aj odpor voči akejkoľvek „pozitívnej diskriminácii“ Rómov a kočovníkov. Na mnohých miestach sú takéto názory len chabou zásterkou pocitu, že Rómovia a kočovníci nikdy nebudú akceptovaní ako plnohodnotní a rovnoprávni občania Európy a budú tolerovaní len vtedy, ak sa stanú poslušnými a, v ideálnom prípade, neviditeľnými, t. j. skupinou outsiderov, alebo ak sa vzdajú svojich väzieb na komunitu Rómov a kočovníkov, splynú s „väčšinou“, ktorá je vo všeobecnosti len fiktívna, a „asimilujú sa“.

Dnes študuje na univerzitách omnoho viac mladých Rómov než kedykoľvek predtým. V niektorých krajinách rómski experti pracujú na ministerstvách alebo v radoch polície, resp. v miestnych alebo regionálnych samosprávach. Rómovia a kočovníci tiež významne prispievajú k rozvoju súkromného sektora v niektorých oblastiach. Za uplynulé desaťročie sme boli svedkami výrazného pokroku. Tento pokrok je dôkazom toho, čo sa dá dosiahnuť, keď komunity, politici, rodiny a jednotlivci spoja svoje sily pri hľadaní riešení aj tých najzávažnejších foriem sociálneho vylúčenia. Bez neustáleho vynakladania úsilia však dosiahnuté úspechy ostanú krehké a proces sa môže zvrátiť. Dosiahnutý pokrok je zatiaľ nevýrazný v porovnaní s rozsahom a závažnosťou sociálneho vylúčenia, ktoré pretrváva v niektorých sektoroch komunit Rómov a kočovníkov.

Nedostatky v štyroch „prioritných oblastiach,“ ktoré stanovil rámec EÚ pre národné stratégie integrácie Rómov do roku 2020, t. j. vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, bývanie a zamestnanosť, treba bezodkladne riešiť. Dôležitým krokom v tomto smere je odborná príprava rómskych mediátorov v oblasti vzdelávania, zdravotníctva a zamestnanosti, ktorú inicioval osobitný zástupca generálneho tajomníka Rady Európy pre rómske otázky. Členské štáty by sa mali uistiť, že ich vnútroštátne právne predpisy a postupy sú v súlade s judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva a Európskeho výboru sociálnych práv v uvedených štyroch oblastiach. Osobitný význam má bezodkladné začlenenie rómskych detí do väčšinového vzdelávacieho prostredia vrátane poskytnutia potrebných učebných priestorov a ďalšej súvisiacej podpory, čo im pomôže uspieť vo vzdelávacom procese.

Okrem toho táto správa jasne preukazuje väzbu medzi právom na vzdelanie, zdravotnú starostlivosť, bývanie a zamestnanosť na jednej strane a inými ľudskými právami a základnými slobodami na druhej strane. Kľúčové prioritné oblasti rámca EÚ by sa mohli a mali chápať v širšom kontexte iných oblastí reforiem, ako sú reformy polície a súdnictva. Národné stratégie integrácie Rómov budú účinné len vtedy, ak budú vychádzať z ľudských práv a pokryjú všetky tematické oblasti, ktoré sú dôležité pre začlenenie Rómov do spoločnosti. Situácia v oblasti ľudských práv Rómov a kočovníkov by sa mala riešiť ako celok, pričom je potrebné venovať sa rôznym oblastiam súbežne. Všade, kde je to možné, by sa mali definovať ciele, ktoré idú nad rámec štyroch cieľov EÚ pre integráciu Rómov v oblasti prístupu k vzdelávaniu, zamestnaniu, zdravotnej starostlivosti a bývaniu.

Pretrvávajúci fenomén rasovej diskriminácie si vyžaduje okamžitú pozornosť. Treba prijať a implementovať komplexnú legislatívu v oblasti boja proti diskriminácii. Členské štáty, ktoré ešte neprijali protokol č. 12 Európskeho dohovoru o ľudských právach, ktorý sa týka všeobecného zákazu diskriminácie, by tak mali urobiť. Národné štruktúry na podporu rovnosti, ako aj nízko-prahové mechanizmy na riešenie sťažností, zohrávajú významnú úlohu v poskytovaní účinných a dostupných opravných prostriedkov Rómom a kočovníkom ako obetiam diskriminácie. Okrem odstraňovania prekážok, ktoré bránia naplneniu práv, by členské štáty mali prijať proaktívne opatrenia, ktorými dajú Rómom a kočovníkom reálnu šancu ukončiť dlhú históriu vylúčenia.

Skutočné sociálne začlenenie Rómov sa dá dosiahnuť len vtedy, ak prelomíme cyklus núteného vyhostovania Rómov z ich domovov, území alebo krajín. Aby sa táto naliehavá požiadavka dala splniť, európske štáty musia reálne spolupracovať s rómskymi organizáciami a občianskou spoločnosťou pri hľadaní adekvátnych riešení. Musia akceptovať aj spôsob života migrujúcich a polokočovných Rómov a kočovníkov, ktorý si sami zvolili.

Problém osôb bez štátnej príslušnosti a osobných dokladov, ktorý sa týka tisícov Rómov v Európe, si vyžaduje rázne riešenie, pretože týmto osobám sa nezriedka odopierajú základné práva, akými sú právo na vzdelanie, zdravotnú starostlivosť, sociálnu pomoc a právo hlasovať.

Osobitnú pozornosť treba venovať ženám, ktoré sa stali obeťami násilných a nútených sterilizácií a obetiam obchodovania s ľuďmi.

Stratégie zamerané na začlenenie Rómov a kočovníkov do spoločnosti by sa mali realizovať za účasti samotných komunít na tvorbe, implementácii a vyhodnocovaní politík. Bez zapojenia Rómov a kočovníkov do rozhodovacích procesov sa v tejto oblasti nedá očakávať žiadne zlepšenie.

V prvom rade však európske orgány musia raz a navždy vykoreniť základné predsudky a stereotypy – anticigánizmus, ktorý je živnou pôdou pre diskrimináciu a násilie voči Rómom a kočovníkom v Európe. Nastal čas skončiť s negatívnym vykresľovaním Rómov v médiách a v politike. Komisár sa domnieva, že pri vyšetrovaní a postihovaní individuálnych a kolektívnych foriem násilia voči Rómom treba vo všetkých relevantných prípadoch postupovať spoločne. Bez potlačania anticigánizmu vyjdú nazmar všetky snahy a programy na začlenenie Rómov.

Komisár je presvedčený, že existuje len jedna cesta: európske štáty a vlády musia zvýšiť úsilie pri zapájaní všetkých segmentov verejnosti, aby dosiahli skutočné začlenenie Rómov. V opačnom prípade bude Európe hroziť ďalšia etnická polarizácia a frustrácia, ktorá bude podnecovať násilie zo všetkých strán. Snaha o praktické zabezpečenie základných ľudských práv Rómov sa môže a musí stať súčasťou dnešnej a budúcej Európy.

Komisár vyzýva vlády európskych štátov na zvýšenie a zintenzívnenie úsilia, aby Rómovia konečne požívali rovnakú dôstojnosť v spoločnosti zbavenej diskriminácie.